

מבוא

פסח – קרבן של ראשוניות והתחדשות

מתוך כלל הקרבנות וענייני הקודש והמקדש, התייחד קרבן פסח בראשוניות ובהתחדשות שלו, שמלוות את עם ישראל מימי קדם ועד ימינו אנו. קרבן פסח הוא הראשון מהקרבנות שהקריבו אבותינו כעם, ובו נפרדו ונטהרו מטומאת מצרים. לאחר מכן, פסח הוא הקרבן הראשון שעסקו בו כלל ישראל מיד לאחר כניסתם לארץ (יהושע ה, י), וקרוב הדבר שברית המילה ההמונית שמוזכרת בפסוקים הסמוכים לו (שם, ב-ח) נעשתה גם כהכנה לו, וכבר עמדו על כך המפרשים (אברבנאל ואלשיך שם, ב).¹ בשלישית, מוזכר פסח יאשיהו² כמאורע מאחד שהשתתפו בו כלל ישראל, ובכללם עשרת השבטים שחזרו לארץ, ולמעשה נכנסו אליה בשנית (מל"ב כג, כא-כג ודה"ב לה, יז-יט; וברש"י מל"ב שם ובמיוחס לרש"י דה"ב שם). אף בימי שיבת ציון מוזכרת עשיית הפסח כנקודת ציון משמעותית (עזרא ו, יט-כא), והמיוחס לרש"י (שם, יט) מבאר כי הפסח נעשה 'בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבנין בו'. הכתוב עצמו מעיד 'כי הטהרו הכהנים והלויים כאחד כלם טהורים', לאמור: בפסח התחדשה הטהרה כמציאות ציבורית.

במאתיים השנים האחרונות, קרבן פסח מהווה חוד החנית של הדיונים בשאלה הגדולה של היתכנות חידוש עבודת הקרבנות בזמן הזה, וכדברי החת"ס בתשובתו (יו"ד סי' רלו) לימה שכתב מורי וחמי הגאון [ר' עקיבא איגר] נ"י לבקש משרי ירושלים ליתן רשות להקריב, תגובה שבה כתב החת"ס כי 'לפענ"ד לא צריכים לכהן מיוחס, ונאכל שם מן הפסחים על כל פנים, שהותר טומאה

1. עם זאת, בפשטות קדמו לפסח קרבנות התמיד, שהוקרבו כסדרם לאחר הכניסה לארץ בי בניסן, וכמתואר בגמרא (מגילה ג, א-ב; עירובין סג, ב) שכאשר בטל התמיד ליום אחד, בא מלאך ה' אל יהושע (יהושע ה, יג-טו), הרי שבסתמא קרב תמיד בימים אלו; ואף שבפשטות נראה שאותו יום היה מאוחר לפסח, וכן כתבו המפרשים (רד"ק יהושע ה, יג; משמעות רש"י עירובין שם ד"ה ויהי וד"ה וגמירי). ומכל מקום, כלל ישראל עסוקים היו בפסח ולא בתמיד.

2. ומעין זה גם בפסח חזקיהו (דה"ב ל).

בציבור בערב פסח, ולא צריך לשקלים ולא לכהן הגדול, וכעין זה כתב ר' יעקב עמדין, בתשובתו שנכתבה כמה עשרות שנים קודם לכן (שו"ת שאילת יעבץ א, פט).

'ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל', או 'לא צויתים' [...] על דברי עולה וזבח'?

מתוך עיון בדברי הנביא, נעמוד בע"ה על אחד המסרים החשובים שמבטא קרבן הפסח, מסר השזור כחוט השני בכל הפרשיות שהפסח עומד במרכזן.

קושי בהבנת הנבואה המתארת את הציווי שנצטוונו ביום יציאת מצרים

על יציאת מצרים, נאמר בנביא (ירמיה ז, כא-כג):

[כא] כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר. [כב] כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. [כג] כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם.

פסוקים אלה מעוררים קושי: וכי לא ציוונו ה' יתברך על קרבנות? והרי ציוונו על הפסח, ובאריכות רבה. הפסוקים, ובעקבותיהם חז"ל, אף תולים בעשיית הפסח את ההצלה מהמשחית ואת הזכות לצאת ממצרים בשלום. כלום אין זה ציווי 'על דברי עולה וזבח'? אפשר היה ליישב שהכוונה לומר **שעיקר** ציווי התורה אינו על הקרבנות אלא על כללות המצוות והמעשים הטובים ובטהרת הלב, וכעין זה כתב בספר העיקרים (ב, כא). אך לכאורה אין הדברים מרווחים בלשון הכתוב. ואכן, כמה מגדולי ישראל עסקו בקושי זה.

שני הסברי הרמב"ם: כוונת הפסוק לציווי לאחר יציאת מצרים; קרבן פסח משחרר מדעות כוזבות

הראשון שנדרש לקושי הוא הרמב"ם (מורה נבוכים ג, לב; הנוסח ממהד' שורץ), וכך כתב:

התברר בכתוב ובמסורת גם יחד שהציווי הראשון שצוינו, לא היו בו דברי עולה וזבח כלל. ולא ראוי שתעסיק את דעתך בפסח מצרים, מפני שהיה לו טעם ברור ומחזור, כמו שנסביר.

ודבר זה היה בארץ מצרים, ואילו הציווי המדובר בפסוק זה הוא מה שצוינו לאחר יציאת מצרים. ולכן התנה בפסוק זה ואמר: 'ביום הוציא אותם מארץ מצרים'.

לכאורה יש קושי בחילוק הרמב"ם בין ציווי בארץ מצרים לציווי לאחר יציאת מצרים, שהרי בפסוקי קרבן פסח שבמצרים נאמר במפורש שיש לנהוג גם בפסח דורות (שמות יב, כד-כה): 'ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם'. [כה] והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת'. לפי מדרשי ההלכה והמפרשים, פסח דורות הוא גם הנושא בפסוק נוסף שנאמר במצרים (שם יג, ה): 'והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבوسی אשר נשבע לאבתך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה'. אם כן, הציווי אמנם נאמר בארץ מצרים, אך הוא כלל הן את פסח מצרים הן את פסח דורות.

מהדירי מורה נבוכים כתבו שהטעם שרמז עליו הרמב"ם בתחילה, הוא מה שכתב בהמשך דבריו (מו"נ שם, מו):

כתוב בתורה, כמו שפירש אונקלוס, שהמצרים הקדמונים היו עובדים את מזל טלה, לכן היו אוסרים לשחוט צאן ושונאים רועי צאן. נאמר: 'הן נזבח את תועבת מצרים', ונאמר: 'כי תועבת מצרים כל רעה צאן' [...]. כדי למחות את עקבותיהן של דעות לא נכונות אלו, צוינו להקריב שלושה מיני מקנה אלה דווקא: 'מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם', כדי שבמעשה שאותו חשבו לשיא העבירה יתקרבו לאל, ובמעשה זה יכופרו החטאים. כך תרפאנה הדעות הרעות, שהן מחלות הנפש האנושיות, באמצעות הניגוד שהוא הקצה השני.

לשם אותה תכלית עצמה, נצטוונו לזבוח את כבש הפסח, ולהזות את דמו במצרים על השערים מבחוץ – כדי להסתייג מדעות אלה, לתת פרסום להפכו, ולהקנות אמונה שהמעשה שאתם חשבתם אותו לגורם ממית, הוא המציל מן המוות, ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף, בתור שכר על מתן פרסום לציות והרחקת (מעשיהם ודעותיהם) המגונים של עובדי עבודה זרה. זה הוא הטעם לבחירת שלושת המינים האלה דווקא לקרבן, בנוסף להיות מינים אלה חיות בית המצויות לרוב.

דא עקא, לכאורה אין בדברים אלו יישוב לדברי ירמיהו שבהם פתחנו. יהא הטעם לקרבנות בכלל ולפסח בפרט אשר יהא – סוף סוף, יש כאן ציווי 'על דברי עולה וזבח'.

הסבר האברבנאל: כוונת הנביא למעמד הר סיני ולא ליציאת מצרים

הסבר אחר כתב האברבנאל (ירמיה שם):

והוקשה לרב³ ענין פסח מצרים שהיה קרבן וזבח. והשיב שהמצוה ההיא היתה לסבה אחרת, ושלא נצטוו עליה אלא במצרים, לא אחרי היציאה משם. וגם הפירוש הזה איננו נכון אצלי [...]

ולכן הנראה לי בפירוש הפסוק הוא שהנה ישראל כשיצאו ממצרים **ובאו לפני הר סיני** ושמעו ה[ת]ורה והמצוות, לא צום השם דבר מענין הקרבנות, אבל צום עניני האמונות והמעשים המשובחים אשר יעשו. האמנם כאשר עשו העגל, וראה השם יתברך שרירות לבם הרע, ובכל יום ויום יחטאו לפניו, הוצרך לתקן להם צרי ורפואה למחלתם ורשעיהם. ולכן באו מצות הקרבנות מהעולות אשר יעשו לכפר על הרהורי לבם, ומהחטאת והאשם ושאר מיני הקרבנות כולם, שלא נצטוו עליהם אילו לא היו חוטאים. וזהו אומרו כאן: 'כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים', **רומז למעמד הר סיני וקבול המצוות** שבפרשת וישמע יתרו ומשפטים, שבהם לא צוה אותם השם יתברך על דברי עולה וזבח, אבל צוה אותם לאמר: שמעו בקולי באופן שאהיה לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם ותלכו בכל הדרך אשר אצוה אתכם. ואתם הדורות שהיו אז לא שמעו ולא הטו את אזנם, וילכו במועצות, בשרירות לבם

3. הרמב"ם במורה נבוכים הנ"ל.

הרע. שרומז בזה למה שחטאו בעגל, במועצותם שהיו מתיעצים כי בושש משה. והיה זה להיותם מוטבעים באמונות המצריים כי זהו שרירות לבם הרע, ומפני זה נענשו שם. והוא אומר: ויהיו לאחור ולא לפנים, ועל זה מפני כובד חטאתם הוצרכו למצות הקרבנות.

לכאורה גם הסבר זה אינו מרווח, שכן בפסוק לא נזכר מתן תורה אלא יציאת מצרים, וקשה להוציא את הפסוק מפשוטו. ועוד קשה, שאם הכוונה ליום מתן תורה, אזי אמנם ביום זה לא הצטוונו על קרבנות, אך הצטוונו על פסח עוד לפניו, במצרים. ובשלמא על קרבנות שנצטוונו בהם רק אחרי מתן תורה, יש לומר שהם תיקון לחטאים, וזו כוונת הנביא; אך כיצד יוסבר הציווי על פסח עוד לפני מתן תורה?

הסבר האלשיך: כוונת הנביא לקרבן שיש בו חלק לכהנים

והנה, כתב האלשיך הקדוש, בפירושו לפסוק בירמיהו: לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה שכלה כליל, ולא על דברי זבח שיש חלק לכהנים בו, כי אם על מה שאכלתם בשר, הוא קרבן פסח.

לכאורה יש קושי גם בהסבר זה, שכן קרבן פסח מצרים עצמו נקרא בתורה זבח (שמות יב, כז; לד, כה). ואולם ניתן ליישב, שאף שמדובר בזבח, הוא שונה משאר הזבחים. כהמשך לכך, נראה שיש מקום להרחיב את דברי האלשיך: בפסח מצרים לא רק שלא היה חלק לכהנים (או לבכורות); גם לא היה חלק למזבח. אם כן, פסח מצרים שונה משאר הקרבנות בכך שכולו נאכל למנויו, ולא היה בו חלק לגבוה מלבד הדם, שבלאו הכי אסרתו התורה מאוחר יותר. והדבר מבואר בגמרא (פסחים צו, א):

בעי רבי זירא: אימורי פסח מצרים היכא אקטרינהו? אמר ליה אביי: ומאן לימא לן דלא שויסקי עבוד? ועוד, הא תנא רב יוסף: שלשה מזבחות היו שם: על המשקוף ועל שתי המזוזות; ותו מידי אחרינא לא הוה.

בביאור דברי אביי, כתב ר"ח להדיא שכוונתו לומר שהאימורים נאכלו: 'צלו אותם מיני מאכל ואכלום'. ולשונו הועתקה בערוך (ערך שויסקי⁴). וכן משמע מדברי רש"י, שכתב: 'שויסקי – בשר צלי בשפוד', ואף שיש מקום להבין שכוונתו להקטרה גמורה על השיפוד, אין זו ההבנה הפשוטה, אלא סתם צלי הוא צלי שנאכל ולא צלי שנשרף ומוקטר. וכן משמע מדברי רש"י במקום נוסף (קידושין ע, א ד"ה בר). וכן הבינו רוב האחרונים⁵ בדעת רש"י.

4. ערך זה נמצא במקומו המדויק בסדר הערכים, ובשונה מדרכו של הערוך למקם את הערך לפי מקום האותיות השורשיות ולהתעלם מאותיות אהו"י, ונראה שהבין שהאות ו' היא שורשית. ואולם, בהמשך יש ערך נוסף שנקרא 'שסקי' שעניינו אינו רחוק מהערך שלנו, ומכך נראה שהאות ו' אינה שורשית. וצ"ע.

5. פשטות הבנימין זאב (סי' רפז ד"ה בב"מ), רש"י (פסחים שם), ציונים לדברי הקבלה (עמי נו), אור שמח (הלי חמץ ומצה ו, א ד"ה אולם; וכן כתב מדנפשיה בספרו משך חכמה ויקרא ג, ז; ויעוין עוד במשך חכמה שמות יב, ה; במדבר ט, יז, שם משמואל (פרשת צו תרע"ב ד"ה ולפי האמור יש, וכן יום א' של פסח תרע"ד); צפנת פענח (על הרמב"ם, הלי תרומות השמטה ד ד"ה והנה זה), משמעות דברי הזרע אברהם (לופטביר; סי' ו אות ז), משמעות דברי הקובץ תשובות (אלישיב; ד, ט).

וכן כתב הרי"ד (פסקים, פסחים שם) שאימורי פסח מצרים נאכלו. וכן משמעות דברי הרשב"ץ שכוונת הגמרא לאכילת צלי ולא להקטרה גמורה, שכן כתב (מגן אבות על מסכת אבות ה, כד): 'פירוש שויסקיל, אוכל צלי. כמו שאמרו בפסחים פרק מי שהיה טמא, על אימורי פסחי מצרים: ודילמא שויסקי עבדינהו'. וכן כתבו מדנפשיהו החיד"א (דברים אחרים דרוש י לשבת הגדול ד"ה ואם נפשך), החת"ס (יו"ד סי' רלה ד"ה מ"ש) והגרי"ז מבריסק (הגדה של פסח מבית לוי עמי' מח ד"ה ואכלו; יעו"ש שקודם מתן תורה לא נאסרו בחלבים והיו מחויבים לאכול את כל הקרבן כולל החלבים). וכן כתב בהגהות יעב"ץ (פסחים צו, א) על פי דברי הערוך הנ"ל. ויעוין עוד בזה בדברי הרב מנחם זמבה (בהסכמתו לספר מנחת ביכורים [עלבערג, ורשה תרצ"ו]; נדפסה שוב בספרו חדושי הגרמ"ז סי' ט) שנטה מדרכם בהבנת דברי רש"י, ובמה שהשיב עליו בהערות המו"ל לחידושי הגרמ"ז (הערות א-ב). ויעוין עוד במשנה הלכות (יז, רכט) ובאנציקלופדיה תלמודית (ערך הקטרה: אמורים ומנחות, הערות 63-67) ובמשמר הלוי (פסחים סי' יד).

וכל זה, בשונה ממה שכתב המאירי (פסחים שם ד"ה פסח):

פסח מצרים לא מצינו מזבח שנאמר שעליו היו אימורין קרבים. ויראה מכאן שצלאום בשפוד ושרפום לשם גבוה. וזהו שאמרו שלשה מזבחות היו שם להזאת הדם משקוף אחד ושתי מזוזות; אלמא דוקא להזאה היה שם מזבח, ולא לאימורין.

ולכאורה יש שני קשיים בדבריו: (א) בשביל לשרוף אין צורך בשיפוד, ואפשר להניח את הבשר ישירות על האש. ואדרבה, כדי להגיע לתוצאה של 'ושרפום' יש צורך דווקא בהנחה על האש, שהרי צלייה מביאה רק לחריכת הבשר, ולא לשריפה שלו. (ב) לכאורה לדבריו יוצא שדווקא כן היה מזבח רביעי, והוא השיפוד. וצ"ע.

פסח – קרבן המבטא את מעלתנו וחשיבותנו

נמצינו למדים שההבנה הפשוטה בדברי חז"ל היא שבפסח מצרים לא היה חלק לא לכהנים ולא למזבח. נראה שהבנה זו היא שעומדת ביסוד דברי האלשיך, ולדבריו היא שעומדת ביסוד דברי ירמיהו הנביא: פסח אינו קרבן של נתינה לגבוה והתמסרות, אלא קרבן שניתן לישראל עצמם. פסח, בשונה מקרבנות אחרים, אינו קרבן של 'ביטול היש', אלא קרבן של 'מאין לישי'. פסח הוא קרבן של התהוות, היווצרות, התמסדות, התגבשות, התגדלות, ויציאה מעבדות לחירות.⁶ את הפסח איננו מביאים כזרים, אלא כ'ממלכת כהנים', כאנשי קודש שאכילתם צורך גבוה.

את מגמת החירות וההתגדלות הישראלית ניתן למצוא בדינים נוספים שנוהגים גם בפסח דורות: קרבן פסח התייחד בכך שנצלה בשלימותו, ללא ניתוח לאיברים, ובלשון חז"ל (עדויות ג, יא ועוד): 'מקולס', כלומר, מהודר.⁷

6. לפי הגרי"ד סולובייצ'יק (רשימות שיעורים יבמות מה, ב אות יד ס"ק ה), פסח מצרים היווה גם קרבן גירות. ויעוין ברמב"ם (הל' איסורי ביאה יג, ג) ובפסח דבר (על הגדה של פסח, עמ' יט-כג), ובעיקר במאמרו של הרב משה צבי נריה: למהות קורבנו של גר, קובץ נר ליחזקאל עמ' 123-119.

7. כך פירש הרמב"ם (פיהמ"ש ביצה ב, ו), אך רש"י (פסחים עד, א ד"ה מקולס) פירש באופן אחר. ויעוין עוד במאירי (פסחים שם ד"ה ואחר) ובעלי תמר (פסחים ז, א ד"ה תוך).

חובת האכילה בבית אחד (שמות יב, מו) משווה לפסח מעמד ייחודי, שונה מקדשי קדשים שנאכלים רק בעזרה אך שונה גם מקדשים קלים שנאכלים בכל ירושלים בלי מגבלת בית אחד; לאמור: בליל ט"ו בניסן, הבית הישראלי הוא הוא המקדש. דין נוסף שמוגבל לפסח בלבד, ומלמד על יקרת אכילתו על ידי ישראל, הוא היתר אכילתו בטומאה כאשר הובא בטומאה (פסחים עו, ב).⁸ דין נוסף ייחודי לפסח הוא שיש להקריבו דווקא לאחר תמיד של בין הערביים (פסחים נח, א), לאמור: לאחר שהוקרבו 'כל הקרבנות כולם' (שם), מגיע תורו של קרבן ששונה במהותו משאר 'עולה או זבח', בהיותו 'שייך' לישראל, וכאותו 'משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: עשו לי סעודה גדולה; ליום אחרון אמר לאוהבו: עשה לי סעודה קטנה, כדי שאהנה ממך' (סוכה נה, ב). הפסח התייחד גם בכך ששחיטתו לצורך אוכליו ומנוייו הכרחית, ואף מעכבת את כשרותו (פסחים סא, א), שהרי הבעלות הישראלית (ואף הסדרתה מבעוד מועד) היא חלק ממהותו. הפסח הוא הקרבן היחיד שנאכל דווקא צלי (זבחים נו, ב), וחז"ל (חולין קלב, ב) לימדונו שצלייה היא דרך המלכים. אף איסור שבירת עצם ייחודי לפסח, והוא מלמד על החשיבות והמלכותיות שבאכילתו. כך גם האיסור הקיים לדעת ר' יהודה בשחיטת פסח על היחיד (פסחים צא, א), איסור שהתקבל באופן חלקי על דעת הרמב"ם (הלי' קרבן פסח ב, ב). גם יכולת ההשלמה בעשיית פסח שני, מעידה על חשיבותם של ישראל, שהקרבן נועד עבורם, ולכן בניגוד לקרבנות אחרים, בפסח יש מקום לטענת 'למה נָרְעו' (במדבר ט, ז) על ידי האנשים שנאנסו ולא עשו פסח, טענה שהובאה לפני ה' והובילה לציווי על פסח שני.

הראייה קוק (מדבר שור, דרוש טז) מבאר שגם קביעת השם 'פסח' מלמדת על חשיבותם של ישראל בעיני ה' יתברך. הראייה נדרש לקריאת שם הקרבן על שם הפסחה דווקא, שלכאורה הייתה פעולה צדדית בתוך מכלול הנס; וכן לסתירה בין אזכור 'המשחית' ובין האמור בהגדה של פסח, על פי הפסוק (שמות יב, יב), שהקב"ה בעצמו הוא שעבר בארץ מצרים. מתוך כך, מבאר הראייה

8. לדעת הרב איתמר גרבוז בספרו משנת המועדים (פסח ס"י יז), יש קשר בין דין זה ובין דין נוסף שנאמר באופן מיוחד בקרבן פסח, והוא השייכות של פסח להיות קרב אף בזמן החורבן: 'כל הקרבנות, דיסודן לריצוי וכפרה – בזה נאמר דעל ידי הגלות פקעה חובת הקרבנות; אבל קרבן פסח, דעיקרו לאכילה – שפיר קרב גם לאחר החורבן'. ויעוין בזה לקמן (ס"י א; לעצם חובת ההקרבה של שאר הקרבנות בזמן גלות, יעוין במאמרי שצוין לקמן שם בהערה 1).

שעיקר הנס הוא השראת השכינה על ישראל, הבחירה בהם והבדלתם מהמצרים, והחלת הקדושה עליהם ועל בתיהם בתוככי ארץ מצרים. מעיקר זה, הסתעפה ההצלה מהמשחית. ובלשונו (שם עמ' קמ):

והנראה לעניות דעתי, שענין פסיחה זו היה גם כן פסיחה מבתי מצרים לבתי ישראל, אבל הכונה שהיתה השראת השכינה בבתי ישראל, ופסח ד' והפסיק שלא לשרות בבתי מצרים כי אם בבתי ישראל. וזהו נס גדול, כי מצרים היא מקום טומאה מאד, ערות הארץ, עד שאפילו תפילה לא היתה אפשרית שם, כדחז"ל (שמות רבה יב, ה) ממאמר משה רבנו ע"ה (שמות ט, כט): 'כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ד"'. וכאן עשה השי"ת לחיבת ישראל דבר גדול, שנגלה בקדושתו במקום ההוא הטמא עד שנקבעה בכל בית מישראל קדושת מזבח להיות ראוי גם כן להקריב קרבנות, כדחז"ל (מכילתא בא, יא): 'שלשה מזבחות היו לאבותינו, המשקוף ושתי המזוזות'.

אך עיקר הנס שהיה בזה, ששינה הקב"ה סדר השראת הקדושה מכפי מה שנהג בטבע הקדושה וחוקה. כי אנו רואים המנהג הקבוע, כשהשי"ת משרה שכינתו וקדושתו יתברך במקום, הוא משרה באופן שלא יהיה הפסק בין הקדושה דבר של חול, ומכל שכן דבר טמא. על כן בחר בירושלים, וסביבה ארץ ישראל, וככל סדרי עשר קדושות שהן מוקפות, שכל אחת מקפת את חברתה באין הפסק ביניהם. וכאן השרה שכינתו כעין קדושת הארץ וקדושת המזבח בארץ מצרים, ולא היה אפשר כי אם בדרך דילוג וסירוגין, רק בבתי ישראל.

פסח הוא הזדמנות, אחת בשנה, לחוות את מעלתנו כאנשי ישראל; לחוות את הממד הכהוני שקיים בכל אחד מאיתנו; את הערך העצום שיש לנו בעולם הזה; את הכוח והעצמאות המוענקים לנו מפי עליון; את היותנו האומה הנבחרת והמייצגת את מלך העולם; את היותה של דירתנו הגשמית – במצרים או בירושלים – משכן כבוד למלכנו.

לאור האמור, נראה שתפקיד מיוחד זה של קרבן פסח, מתבטא בכך שקרבן הפסח לעולם מקדם ודוחף את ישראל אל הכרה בייעודם ומימושו, מאז יציאת מצרים ועד ימינו אנו. קרבן הפסח תובע מאיתנו פסיחה על בעיות ההווה, דילוג מעל קשיי החיים, והכרה במעלתנו ובחשיבתנו העצומה בעיני ה' יתברך. קרבן הפסח אינו דורש מאיתנו להשתנות – להיפך, הוא דורש מאיתנו לחזור אל

עצמיותינו, להתנער מהעפר שדבק בנו, ומתוך כך לפסוח-לפסוע יחד אל גאולת עם ישראל, גאולת ארץ ישראל, גאולת עולם ומלואו.

הספר **פסח לה'** נכתב מתוך השתוקקות לעשיית הפסח כהלכתו, ומתוך הכרה בכך שדורנו נדרש לבירור הלכתי מעמיק של השאלות הרבות שמתעוררות מעשיית הפסח. ללא בירור זה, אפשר בקלות רבה להיכשל באיסורי תורה חמורים ומרובים. יתירה מזו: אף אם ביאת המשיח תוקדם לחידוש הפסח, היא לא תהווה ערובה לכך שכל ההלכות תהיינה ידועות לנו, שהרי יסוד גדול ייסד החפץ חיים: ביאת המשיח לא תביא לידיעת כל הדינים כמובנים מאליהם. וכך כתב (תורה אור, פרק יב):

ואל יאמר האדם דכאשר תצמח ישועת הקדוש ברוך הוא, ואז הלא יבוא משיח ואליהו, ועתידים להגיד לנו כל חלקי הספיקות; וכמו שמובא בגמרא פעמים רבות לענין ספיקות בשם תיקו, ואמרו המפרשים שתיקו הוא ר"ת תשבי יתרץ קושיות ואבעיות.

על זה נשיב לו: אמנם הדבר כן הוא, שכל חלקי הספיקות יתבררו לנו על ידי אליהו, אבל הדברים הפשוטים המבוארים בפסוק ובביאוריהן של תורה שבעל פה המסורה לנו כמבואר בתורת כהנים ובגמרא, הלא אנו צריכין בעצמנו לדעת כפי שביכולתנו, **כי הלא אליהו לא יבוא ללמוד עם כל אחד ואחד דברים שהיה יכול לדעת בעצמו, ורק הספיקות אשר אי אפשר לברר, יתגלו לנו על ידי אליהו.**¹⁰ ועל הפשוטות המבוארות, הלא יאמר: כי היה לכם ללמוד ולשנות

9. למקורות שהזכירו ודנו בנוטריקון זה, יעוין בדברי רי"ש שפיגל (ישורון יא עמי תתקכ-תתקכא).

10. מדברי החפץ חיים עולה שהספיקות יתבררו על ידי אליהו. קביעה זו אינה פשוטה כל כך, ויעוין בדברי רש"י (שבת קח, א ד"ה מאי): 'מאי אם יבא אליהו ויאמר – היתר ואיסור אין תלוי בו דלא בשמים היא', ויעוין עוד בדברי הרמב"ם (הל' יסודי התורה ט, ד): 'וכן אם עקר דבר מדברים שלמדנו מפי השמועה, או שאמר בדין מדיני תורה שה' צוה לו שהדין כך הוא, והלכה כדברי פלוני, הרי זה נביא השקר ויחנק, אף על פי שעשה אות, שהרי בא להכחיש תורה שאמרה לא בשמים היא'. ויעוין עוד במקורות שצוינו במשנה למלך (הל' אישות ט, ו בסופו; וכן בהוספת המגיה שם) ובברכי יוסף (או"ח לב, ד) ובספר המפתח (על הרמב"ם שם).

בעצמכם קודם שבאתי לבשר הגאולה. וכמו שנאמר (מלאכי ג, כב): 'זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים', ובתריה כתיב (שם, כג): 'הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו'.¹¹

רוב סימני הספר נכתבו בעקבות מחשבות ושיחות על מהלך עשיית קרבן הפסח, לא פעם בסמיכות זמן לחג הפסח.¹² הניסיונות החוזרים ונשנים לצייר בדמיון את עשיית הפסח הולידו שאלות שונות, שכדי לענות עליהן נכתבו הסימנים שבספר.

11. דברים דומים כתב החפץ חיים במקומות נוספים. כך כתב במאמר ציפית לישועה (פרק ג): 'ועל כן יפלא מאוד איך אנו אומרים ג' פעמים בכל יום 'עלינו', ומסיימים: 'על כן נקוה לך ד' אלקינו לראות מהרה בתפארת עוזיך', והלא אם היה מקוה באמת על כבוד ד' שיתגלה במהרה, היה צריך כל אחד להכין עצמו לדעת עניני העבודה, כל ההלכות השייכות לעניני קרבן והמקדש (ודוגמא אם מצפין שיבוא המלך בהעיר אפילו באיזה ספק ספיקא מקשטין כל הרחובות לכבודו אפילו אם יהיו אלף רחובות בעיר, מספק פן יסע דרך רחוב זו), בעבור שאז כל הדינים נוגעים למעשה ואם ת"ח לא ידעו בהם הלא לבזיון יהיה לו, אין זאת כי אם שבפינו לבד אנו אומרים לפני ה' דבר שאיננו כן, ובפרט להזכיר שני שמות הקדושים על זה. וכשיתבונן בעצמו ימצא שמזכיר יותר מארבעים שמות הקדושים בכל שבוע (ג' פעמים עלינו), ובחשבון שנה הוא מזכיר יותר מאלפים שמות הקדושים ללא דבר, כי הוא אומר לפני ד' שמקוה שבמהרה יתגלה כבודו, ובאמת אינו מקוה כלל. והנה על כלל ישראל יש לדון לכף זכות דהם סומכין עצמן על הכהנים שעליהם מוטל ענין המקדש ועבודתו אבל על הכהנים בודאי יש לתמוה מאוד כשהם מתיאשין מללמוד דיני עבודה הלא הם בחר ד' לשרתו ובכל יום יש ספק שמא יבא משיח צדקנו [...] וכמה יגדל הכלימה כשלא ידעו מה להשיבן. ובאמת מוטל גם כן על כל ת"ח שבישראל לקבוע עת מעותותיו לידע דינים השייכים לעניני הקודש והמקדש'.

יעוין עוד במכתבי חפץ חיים (מכתב קי), וכן בצמד המאמרים שנדפסו בגיליון י"ב של כתב העת מעלין בקודש: הרב צבי שלוח, לימוד סדר קודשים במהלך הדורות, עמ' 13-42; שמואל יורמן, העיסוק בנושאי קדשים בתלמוד הבבלי, עמ' 43-62.

12. יש חשיבות מיוחדת לעיסוק בהלכות פסח בערב פסח, וכדברי המשנ"ב בהלכות ערב פסח (תעא, כב): 'ואחר תפלת המנחה נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח ויחשוב לו הקדוש ברוך הוא כאלו קיים בפועל'.

בכל סוגיה נעשתה השתדלות לשלב עיון ישיבתי בדברי הגמרא והראשונים בכלל, ורש"י והרמב"ם בפרט, יחד עם עיסוק נרחב בדברי האחרונים.¹³ המגמה בספר הייתה לא להסתפק בבירור השיטות, אלא לנסות לחבר את הדיון העיוני להכרעת ההלכה, על פי כללי הפסיקה המסורים בידינו מרבתינו גדולי הדורות.¹⁴

עם זאת, לצערי, ובניגוד מסוים למגמה זו, אני נאלץ למסור מודעה שמפאת קטנותי, הדברים עדיין אינם ראויים להורות הלכה למעשה על פיהם. בנוסף לעצם קטנותי, רוב ככל הסוגיות שנידונו בספר אינן נהוגות בפועל על ידי עמך בית ישראל ואין בהן מסורת חיה של הכרעה וקיום. הן גם לא נידונו על ידי פוסקי זמננו הלכה למעשה, באותה יסודיות שבה נידונו על ידיהם הסוגיות הנוהגות למעשה בזמננו. מלבד זאת, בע"ה רוב ככל הסוגיות תהיינה שייכות בקרוב לכלל ישראל, או לפחות לרבים מישראל, ולא רק לאדם פרטי כזה או אחר, ולכן מטבען הן דורשות הכרעה של גדולי הפוסקים. אני מקווה שהספר יתרום לכך, ובהזדמנות זו אבקש מכל מי שיש לו הערות לבנות ולסתור, שייצור עמי קשר, על מנת ללבן ולברר את הסוגיות.

13. בדומה לנושאים הלכתיים נוספים שלא נהגו בזמן הגלות, גם בהלכות קרבן פסח ישנו צורך בלימוד פסוקי התני"ך, מדרשיהם ומפרשיהם, כחלק מלימוד הסוגיות. סוג נוסף של מקורות שנעשה בו שימוש הוא פירושי הראשונים להגדה של פסח. נעשה שימוש אף בירושלמי ובמפרשיו, ובספרי המצוות ומפרשיהם.

14. על תוקפם של כללי הפסיקה התלמודיים בידי קדשים וטהרות, יעוין בטהרת ישראל (אריאל); סי' א). בסיום דבריו כתב: 'המסקנה, אפוא, שיש ללכת לאור הכללים בקדשים ובטהרות כמו בכל תחומי ההלכה'.

רבים מאוד הם העוזרים והמסייעים לי בכלל, ולספר זה בפרט, ואני מודה להם מקרב לב. מפני ריבויים, אמנע מלפרוט את שמותיהם,¹⁵ ועימם הסליחה. רק שם אחד אזכיר, שמו של הרב הלל בן שלמה שליט"א, שעבר בעיון על הספר כולו, וזיכני בהערות רבות. בחכמתו ובתבונתו סיקל טעויות וחשף מקורות, סברות וראיות, ופעמים רבות הוציאני מאפילה לאורה. הרבה קיבלתי ממנו, ותמיד במאור פנים, בסבלנות, בישרות, בבקאות ובחדוות דאורייתא. יברכהו ה' שיזכה להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך נחת והרחבת הדעת, ולהוציא לאור את חיבוריו שעודם בכתובים.

בעבודתי השתמשתי רבות בפרויקט השו"ת, וכן במאגרים התורניים (לפי סדר א"ב): אוצר החכמה, אוצר כתבי יד תלמודיים, אסיף, הכי גרסינו, hebrewbooks. השתמשתי גם במהדורות המבוארות והמורחבות של מסכת פסחים: הלכה ברורה ובירור הלכה, ושננתם, חברותא, מתיבתא, שוטנשטין, שערי היכל; בספר המפתח על הרמב"ם, בסדרת מפרשי יד החזקה להרמב"ם; ובכלי עזר נוספים. מטבע הדברים, מיעטתי לציין את כל אלו בשמותיהם במהלך הספר, אך השפעתם על הספר מרובה ומשמעותית. כמו כן, השתמשתי רבות בשני ספרים המקיפים את הלכות קרבן פסח בדרך של פסקי דינים עם הערות, מקורות וביאורים: קרבן פסח כהלכתו, הרב משה זאב זארגער, ירושלים תשס"ג; שער הקרבן: הלכות קרבן פסח, מכון תורת הקרבנות, מהדורה שלישית: בני ברק תשע"ז.¹⁶ רשימת חיבורים על מסכת פסחים והלכות קרבן פסח צורפה בסוף הספר.

15. במפתח בסוף הספר (עמ' תקפ), צוינו תלמידי חכמים שדבריהם הובאו לראשונה בספר. כולם ראו את הדברים שהובאו בשמם, ואישרו את עצם הפרסום וכן את אופן הניסוח. בנספח לקמן (עמ' תקפז-תקפח) הובאו הערות הרב אביגדר נבנצל שליט"א על הספר.

16. סתם הפניות לשער הקרבן מתייחסות לספר זה, ולא לספר שער הקרבן על עבודת יום כיפור. הערה נוספת: ציטוטי הרמב"ם מבוססים על מהדורת מפעל משנה תורה, מלבד ענייני כתיב מלא וחסר שבהם לעיתים העדפתי את נוחות הקורא וציטטתי בכתיב מלא, הואיל וגם בכתיב היד של הרמב"ם אין אחידות בעניין זה.

לסיום, אשא כפיי ואודה לה' יתברך שזיכני לכסוף לישועתו ולבניין מקדשו, ולהתעסק בקדשים; ואביע תפילתי שנזכה בקרוב לעשות את הפסח כהלכתו על ידי כל ישראל ובטהרה, וגדולי ישראל בראשנו, ויביאנו הלימוד לידי מעשה, ושם נעבדך כימי עולם וכשנים קדמוניות.